

ДИАГНОСТИЧЕН ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА УМЕНИЯТА ЗА ЕЗИКОВ АНАЛИЗ НА СТАРТА В ПЪРВИ КЛАС

Мариана Мандева

I. Актуалност на проблема.

Родноезиковото образование в първи – четвърти клас се модернизира в съответствие с философията за обучение с център детето (вж. по-подр. Василева, 2002; Василева, 2004; Василева, 2005).

Приоритет за началното училище е ограмотяването, тъй като според девиза на ЮНЕСКО грамотността е свобода. „Промените, които настъпват... (по време на ограмотяването – б.а.) дават отражение върху цялостното развитие на учениците” (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005, с. 7).

Реформата в българското образование, стартирала от учебната 2002\2003 г., очертава съвременния статут на началното ограмотяване.

Личностно ориентираният образователен процес изисква:

- поставяне на първокласниците в позиция на активно действие с елементите на грамотността (интониране, моделиране);
- разширяване на нагледно-действените и занимателни елементи в процеса на началното ограмотяване (дидактични игри, четивни пъзели, кръстословици).

Комуникативно ориентираното обучение по български език в етапа първи – четвърти клас насочва началното ограмотяване към:

- синхрон при формиране на действията четене, говорене, писане, слушане и поставянето им в близък до живота на първокласниците социален контекст;
- четене на функционален четивен материал, стимулиращ за взаимодействие със света (четене на кратки реклами, бележки, съобщения от любими литературни герои, разглеждане на детски книги);
- създаване и поддържане на мотивация за четене, разбирано не само като процес на декодиране, а и като способ да общуване в раз-

нообразни житейски ситуации (вж. по-подр. Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005, с. 7 – 9).

II. Теоретична обосновка

Както е известно, **началното оgramотяване протича в два етапа – подготвителен и основен.**

Важна задача на подготвителния етап е формирането на осъзната представа за езиковите и речевите единици (текст, изречение, дума, сричка, звук) и осмисляне на взаимоотношенията им. Това е от определящо значение за овладяване на четенето, писането и разбирането. „...използваният в българското училище метод на оgramотяване (звук анализ) (аналитико-синтетичен) предполага учениците да ги разпознават добре, да умеят да декомпозират изречението на думи, а думите – на срички и звукове (словесен, сричков и звук анализ)” (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005, с. 16).

През основния етап „... в схемата на звуковия аналитико-синтетичен метод работата върху звука и звуковата форма на думите се счита като първооснова: тръгва се от нея, за да се стигне до буквите,... сричките, думите... Работи се в значително по-голяма степен за развитие на фонематичния слух и фонематичното възприятие на децата като сензорна основа за усвояване на грамотността.” (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005, с. 45; вж. още: Здравкова, 1992; Здравкова, 1998). За разлика от традиционната система, в която се подценява анализът, при което се губят общите контури на езиковата цялост, в новата система идеята е за реализиране на методически баланс между анализа и синтеза в процеса на началното оgramотяване и връщане на акцентите върху анализа. „Не бива да се бърза с въвеждането на буквите” – твърди съвременната методика. Това би създавало „критична дидактическа ситуация” (Ст. Здравкова). Детето ще прехвърли изцяло вниманието си върху буквите. Тях то може да види, „пипне”. Така се стига до подмяна на звукови с буквени отношения, а оттук – до грешки при четенето и писането (побуквено четене, пропускане на букви при писане).

„Само при това положение може да се постигне високо равнище на грамотност, да се овладеят четенето и писането, като едновременно с това се развиват децата в езиков и общопознавателен план.” (Здравкова 1998, с. 49).

Става ясно, че фонематичният слух, фонематичното възприятие, уменията за езиков анализ са с основополагащо значение за овладяване на четенето, писането и разбирането.

За да се постигнат устойчиви и удовлетворителни образователни ефекти, е задължително преди да стартира началното оgramотояване да се направят реалистични обобщения и изводи за „входното ниво“, и по-конкретно за формираните до постъпването в първи клас умения за езиков анализ.

III. Цел

Целта е: в контекста на актуални научни изследвания и на образователните стандарти, регламентирани от нормативната документация, аргументирано да се представи конструиран и практически изпробван диагностичен инструментариум за измерване на уменията за езиков анализ на старта в първи клас.

IV. Диагностичен инструментариум

Приема се основополагащото разбиране, че формираните детски умения за езиков анализ са с приоритетно значение за ефективно начално оgramотояване.

При конструирането на инструментариума са взети предвид:

- подготовката за оgramотояване, проведена в предучилищна възраст;
- образователните стандарти, регламентирани от нормативната документация за първи клас;
- актуалните изследвания за съвременния профил на началното оgramотояване;
- психологията на възрастта (шест-седем години);
- интересите и потребностите, социалния и речев опит на децата.

Конструирането на инструментариума е съобразено с изследвания на Г. Бижков (вж. Бижков, 1999), както – и с тези и идеи на Ст. Здравкова и Т. Капчина (вж.: Здравкова, Капчина, 1991, с. 12 – 20).

Образователният минимум е: умения за езиков анализ на старта в първи клас.

Диагностичният инструментариум включва:

- критерий;
- подкритерии;

- показатели;
- три субтеста и тестови задачи.

Критерият е: степен на умения за езиков анализ на старта в първи клас.

Подкритериите и съответните показатели са:

Подкритерий 1: Практически умения за разграничаване на основни речеви и езикови единици

Показател 1: Диференциране на изречения в текст

Показател 2: Диференциране на думи в изречението

Показател 3: Диференциране на звукове в думата

Подкритерий 2: Практически умения за словесен анализ (макроанализ)

Показател 1: Практически умения за определяне на броя думи в изречението

Показател 2: Практически умения за определяне поредността на думите в изречението

Показател 3: Практически умения за осмисляне автономността на т. нар. „кратки думи” в изречението

Подкритерий 3: Практически умения за сричков и звуков анализ (микроанализ)

Показател 1: Практически умения за декомпозиране думите на срички

Показател 2: Практически умения за определяне на приближителното място (начало, среда, край) на звуковете в думите

Показател 3: Практически умения за диференциране на гласни и съгласни звукове в думите

Показател 4: Практически умения за определяне на точното място на звуковете в думите

Субтестовете са предназначени да измерват степента на уменията на първокласниците за езиков анализ на старта в училище.

Те са:

- нестандартизирани (според качествата на инструментариума);
- критериални (според начина на оценяване – сравняване на резултатите от изследването с предварително определени цели);
- диагностични (според вида на решенията);
- устни;
- индивидуални.

Първият субтест е съобразен с подкритерий 1 и съответните показатели. Включва три тестови задачи.

Вторият субтест е съобразен с подкритерий 2 и съответните показатели. Включва десет тестови задачи.

Третият субтест е съобразен с подкритерий 3 и съответните показатели. Включва петнадесет тестови задачи.

Задачите изискват свободен разширен отговор. Те са на когнитивно равнище (по таксономията на учебните цели на Б. Блум) пренос на инструментални знания, умения, отношения при решаване на нови проблемни ситуации.

В приложението са поместени ползваните субтестове и съответните тестови задачи.

V. Провеждане на диагностичното изследване*

Задачите се изпълняват устно и индивидуално от всеки ученик.

Поради неустойчивостта на вниманието на шест – седемгодишното дете и бързото настъпване на умора върху всеки от субтестовете се работи обособено.

Времето за решаване на субтест 1 е седем минути, за субтест 2 – пет минути, а за субтест 3 – петнадесет минути.

Отговорите се записват от изпитващото лице в **индивидуална карта** за първокласника.

VI. Оценяване

Прилага се следната **мярка за оценяване успеваемостта на децата по даден показател**:

- до 75% решени тестови задачи – висока успеваемост;
- от 75% до 25% решени тестови задачи – средна успеваемост;
- под 25% решени тестови задачи – ниска успеваемост.

Отговорите се оценяват по метода **“чек лист”**, т.е. „да”/”не”.

VII. Обработка на емпиричните сведения, анализ, изводи, образователни приоритети

Съставя се **индивидуален протокол** с обобщени данни за изследваното дете.

На тази основа се изработват **общии протоколи за всеки от субтестовете**. Извършва се количествен и качествен анализ. Детайлно и аргументирано се достига до изводи за постиженията и пропуските на малките ученици на нива макро- и микроанализ.

Протоколите с обобщени емпирични данни от субтестовете се обединяват в **общ протокол**. Обобщените емпирични сведения се подлагат на количествен и качествен анализ. Резултатите се илюстрират в табличен и графичен контекст. Достига се до **изводи за постиженията и пропуските на децата**. Това е основа за детайлно и аргументирано открояване на **образователни приоритети**, което, на свой ред, е надеждна основа за начално ограмотяване на малките ученици по ефикасен и необратим начин.

VIII. Заключение

Р. Фулам пише: „*Мъдростта не е горе на върха, където блести звездната диплома, а там, в пясъчника на детската площадка...*” (Канфийлд, Хансен 1997, с. 159).

В този смисъл началното училище е една от най-важните институции, отговорни за формирането на детската личност, за полагане основите на успешната житейска реализация на човека.

Неоспорим образователен приоритет в етапа първи – четвърти клас е ограмотяването.

Развитието на фонематичния слух, на фонематичното възприятие на децата е сензорна основа за овладяване на грамотността. От важно значение са уменията за езиков анализ (словесен, сричков, звуков).

За да се постигнат устойчиви и удовлетворителни образователни ефекти, е задължително чрез адекватен диагностичен инструментариум да се установи „входното ниво“. Това е онази надеждна основа, която позволява на педагога:

- да стабилизира и обогати формираните детски умения за езиков анализ до постъпването в първи клас;
- да очертае приоритети на обучение;
- да диференцира и индивидуализира дейността си.

* Бележка:

Искрено **благодаря** за съдействието и отговорността при практическото изпробване на диагностичния инструментариум **на моите студентки Кремена Петрова, Мария Найденова, Румяна Боянова!** Гордея се, че съм тяхна преподавателка!

Практическото изпробване на инструментариума е извършено през 2009 – 2011 г.

Обхват на изследването са сто деца от първи клас, обучавани в: ОУ ”Бачо Киро” – гр. В. Търново, СОУ „Владимир Комаров” – гр. В. Търново, 105-то СОУ „Атанас Далчев” – гр. София.

ЛИТЕРАТУРА

- 1. Бижков, 1999:** Бижков, Г. Педагогическа диагностика. С., 1999.
- 2. Василева, 2005:** Василева, Ем. Модернизацията на началното училище – един неизвървян път. – Начално образование, 2005, № 4.
- 3. Василева, 2004:** Василева, Ем. Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства. С., 2004.
- 4. Василева, 2002:** Василева, Ем. Детето в началното училище. С., 2002.
- 5. Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005:** Георгиева, М., Р. Йовева, Ст. Здравкова. Обучението по български език и литература в началното училище. Шумен, 2005.
- 6. Здравкова, 1998:** Здравкова, Ст. Обучение в начална грамотност. Методическо ръководство. Пловдив, 1998.
- 7. Здравкова, 1992:** Здравкова, Ст. Методика на обучението по български език и литература в началните класове. С., 1992.
- 8. Здравкова, Капчина, 1991:** Здравкова, Ст., Т. Капчина. Диагностичен инструментариум по родна реч за първи клас. – Начално образование, 1991, № 6.
- 9. Канфийлд, Хансен, 1997:** Канфийлд, Дж., М. В. Хансен. Пилешка супа за душата. 101 истории, които стоплят сърцето и възвисяват духа. С., 1997.

Приложение

Субтест № 1

Практически умения за разграничаване на основни речевеи и езикови единици – изречение, дума, звук

I. Разграничаване на изречение в текст

1. Разгледай картинката. Състави текст.

(Изпитващото лице насочва детето към отговор на въпросите: Какъв сезон е? Кой се радва на пролетта? Къде е момиченцето? Какво прави?)

Кажи изречение от текста.

II. Диференциране на дума от изречението

1. Кажи дума от изречението.

III. Разграничаване на звук в думата

1. Назови дума със звука „л”.

Субтест № 2

Практически умения за макроанализ (словесен анализ)

I. Определяне броя на думите в изречението

1. Колко думи има изречението „Нина бере лалета.”?

2. Колко думи има изречението „Нина бере червени лалета.”?

3. Колко думи има изречението „Нина бере красиви червени лалета.”?

II. Определяне поредността на думите в изречението

1. Коя е първата дума в изречението „Нина бере червени лалета.”?

2. Коя е третата дума в изречението „Нина бере червени лалета.”?

3. Коя е втората дума в изречението „Нина бере червени лалета.”?

4. Коя е четвъртата дума в изречението „Нина бере червени лалета.”?

III. Осмисляне автономността на т.нар. „кратки думи“ в изречението

1. Коя е третата дума в изречението “Нина е в градината”?

Помогни си с модела:

_____ _ _ _ .

2. Състави изречение с тази дума.

3. Състави изречение по модела:

_____ _ _ _ .

Субтест № 3

Практически умения за микроанализ (сричков и звуков анализ на думи)

I. Разграничаване на срички в думата

Разгледай картинките. Назови думите.

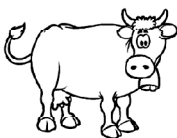
1. Колко срички има първата дума – рак? Кои са? (Изпитващото лице насочва детето да изговори думата по срички с поставено юмруче под брадата или пляскане с ръце)

2. Колко срички има втората дума – зеле? Кои са? (Изпитващото лице насочва детето да изговори думата по срички с поставено юмруче под брадата или пляскане с ръце)

3. Колко срички има третата дума – дърво? Кои са? (Изпитващото лице насочва детето да изговори думата по срички с поставено юмруче под брадата или пляскане с ръце)

II. Определяне на приблизителното място на звука в думата

Разгледай картинките. Назови животните.

1. С кой звук започва думата „слон”? (Изпитващото лице насочва детето да изговори думата по срички с поставено юмруче под брадата или пляскане с ръце)

1. С кой звук завършва думата „маймуна”?

2. В името на кое от животните има звук „р”?

III. Диференциране на гласни и съгласни звукове в думата

1. Колко гласни звука има в думата „рак“? Помогни си с модела.

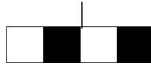
Назови ги.

2. А колко са съгласните? Помогни си с модела. Назови ги.

3. Колко гласни звука има в думата „зеле“? Помогни си с модела. Назови

ги.

4. А колко са съгласните? Помогни си с модела. Назови ги.

5. Колко гласни звука има в думата „дърво“? Помогни си с модела.

Назови ги.

6. А колко са съгласните? Помогни си с модела. Назови ги.

IV. Определяне на точното място на звука в думата

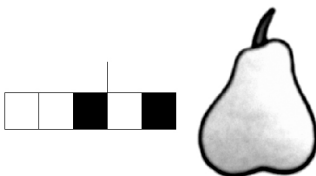
1. Колко звука има думата „мак“? Кой са те? Помогни си с картинката и с модела. *(Изпитващото лице насочва детето да изговори думата с интониране.)*

2. Колко звука има думата „гъба“? Кой са те? Помогни си с картинката и с модела. *(Изпитващото лице насочва детето да изговори думата с интониране.)*

3. Колко звука има думата „круша“? Кой са те? Помогни си с картинката и с модела. *(Изпитващото лице насочва детето да изговори думата с интониране.)*

ДИАГНОСТИЧЕН ИНСТРУМЕНТАРИУМ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА УМЕНИЯТА ЗА ЕЗИКОВ АНАЛИЗ НА СТАРТА В ПЪРВИ КЛАС

МАРИАНА МАНДЕВА

Резюме

Представя се практически изпробван диагностичен инструментариум за измерване на уменията за езиков анализ в началото на първи клас.

Ключови думи: диагностичен инструментариум, измерване, умения за езиков анализ, началото на първи клас

DIAGNOSTIC TOOLS FOR MEASURING THE SKILLS OF LANGUAGE ANALYSIS OF START IN FIRST CLASS

MARIANA MANDEVA

Summary

Practically tested diagnostic tools for measuring the skills for language analysis in the beginning of first grade is presented.

Keywords: diagnostic tools, measuring, skills for language analysis, beginning of first grade